

NTIYISA VUBINDZU BYA VANTIMA LEBYI ANAMEKE

XITIVISO XA NHLAMUSELO XA 1 XA 2023

KU TWISISA ENDLELO RA NDZAVISISO WA KHOMIXINI YA NTIYISA VUBINDZU BYA VANTIMA LEBYI ANAMEKE TANIHI LESWI RI LETERIWAKA HI NAWU WA B-BBEE

A. Manghenelo

1. Khomixini ya Ntiyisa Vubindzu bya Vantima lebyi Anameke (“Khomixini ya B-BBEE”) i vandla leri tumbuluxiweke hi Nawu wa Ntiyisa Vubindzu bya Vantima lebyi Anameke wa 53 wa 2003 tanihi leswi wu cincaweke hi Nawu wa 46 wa 2013 (“Nawu”) ku langitisisa ku simekiwa ka Nawu, leswi katsaka mphakelo wa ndzetelo wa matirhelo, switiviso swo hlamusela, mavonelo ya vutsundzuxi lama nga boheku na vukorhokeri byo veka erivaleni ku antswisa ku twisisiwa ka Nawu.
2. Hi ku ya hi xiyenge xa 13F(1)(c) Khomixini ya B-BBEE yi pfumeleriwa ku amukela swivilelo leswi fambelanaku na B-BBEE hi ndlela leyi Nawu wu hlamuseleke hakona. Nawu lowu wu ya emahlweni eka xiyenge xa 13F(1)(d) wu lava leswaku Khomixini ya B-BBEE yi lavisisa, ku nga ha va hi migingiriko ya yona nwini kumbe hi ku hlamula ela swivilelo leswi kumiweke, mhaka yihi kumbe yihi leyi khumbaka B-BBEE. Xinawana xa 15 xa Swinawana swa B-BBEE xi hlamusela endlelo ro ngenisa xivilelo.
3. Xitiviso lexi xo Hlamusela xi humesiwile hi ku landza xiyenge xa 13F(3)(b)(i) xa Nawu ku letela xirho xin’wana na xin’wana xa vaaki eka endlelo ra vulavisisi ra Khomixini ya B-BBEE endzhaku ko amukela xivilelo kumbe loko yi tiyimiserile hi migingiriko ya yona yo sungula vulavisisi.

B. Xana xivilelo xa B-BBEE i yini?

4. Xivilelo i mhaka leyi sunguriweke hi Mukhomixinara wa B-BBEE hi ku landza xiyenge xa 13J(1) xa Nawu, kumbe leyi nga yisiwa eka Khomixini hi ku landza xiyenge xa 13F(1)(c) xa Nawu.

5. Leswaku xivilelo xi langutiwa hi Khomixini ya B-BBEE, xi fanele ku fambelana na ku tlula Nawu wa B-BBEE, naswona xi nga wela eka xikopu xin'wana na xin'wana xa swiphemu swa B-BBEE ku nga, vun'wini, vulawuri bya vufambisi, nhluvukiso wa vuswikoti, nhluvukiso wa mabindzu na vaphakeri na nhluvukiso wa ikhonomi ya vaaki, ku katsa na xiphemu xihi kumbe xihi xo karhi xa xiyenge.

6. Ku tlula Nawu hi ntolovelo swi ta endla leswaku ku va na maendlelo ya vuxisi. Maendlelo ya vuxisi ma katsa nxaviselano, lunghiselelo kumbe xiendlo xin'wana kumbe mahanyelo lama onhaka hi ku kongoma kumbe hi ndlela leyi nga kongomangiki kumbe ku kavanyeta ku fikeleriwa ka swikongomelo swa Nawu wa B-BBEE kumbe ku tirhisiwa ka swiletelo swihi kumbe swihi swa Nawu lowu, ku katsa kambe ku nga pimiwanga eka maendlelo lama fambelanaka na kungu ra B-BBEE— (a) hi ku ya hi leswaku vanhu vantima lava thoriweke eka bindzu lava hetiwaka matimba kumbe ku siveriwa ku nghenelela swinene eka migingiriko ya nkoka ya bindzu rero; b) hi ku ya hi leswi mimbuyelo ya ikhonomi leyi amukeriweke hikwalaho ka xiyimo xo anama xa ku nyikiwa matimba ka ikhonomi ya vantima ya bindzu a yi khuluki eka vanhu va vantima hi mpimo lowu boxiweke eka matsalwa ya nawu lama faneleke ya bindzu rero; (c) ku katsa ku hetisisiwa ka vuxaka bya nawu na ; (c) ku katsa ku hetisisiwa ka vuxaka bya nawu na munhu wa muntima hi xikongomelo xa bindzu rero ku fikelela xiyimo xo karhi xa ku landzelerisa matimba ya ikhonomi ya vantima hi ku anama handle ko nyika munhu yoloye wa muntima mimbuyelo ya ikhonomi leyi hi ndlela leyi twalaka yi nga languteriwaka ku fambelanisiwa na xiyimo kumbe xiyimo lexi nga na xona hi munhu yoloye wa muntima; kumbe (d) ku katsa ku hetisisa ntwanano na bindzu rin'wana ku endlela ku fikelela kumbe ku tlakusa xiyimo xa ntiyisa vumbindzu bya vantima lebyi anameke eka swiyimo leswi — (i) ku nga na swipimelo swa nkoka, hambi leswi nga kongomangiki kumbe leswi nga erivaleni, eka vutitivisi bya vaphakeri, vaphakeri va vukorhokeri, titlilayente kumbe tikhastama; (ii) ku hlayisiwa ka matirhelo ya bindzu swi tekiwa hi ndlela leyi twalaka tanihi leswi nga kotekiki, hi ku tekela enhlokweni switirhisiwa leswi nga kona; (iii) milawu na swipimelo a swi burisaniwanga hiswona hi Ndlela ya kahle na leyi twisisekaka; (iv) ku nga fikeleli swiboha swa ntwanano leswi vekiweke eka nhluvukiso wa mabindzu na vaphakeri na nhluvukiso wa vuswikoti.

C. I mani loyi a nga lojaka xivilelo?

7. Munhu un'wana na un'wana loyi a khumbekaka hi maendlelo ya vuxisi kumbe xirho xa vaaki lexi khumbekaka a nga ngenisa xivilelo eka Khomixini ya B-BBEE handle ko hakela. Tihelo leri ngenisaka xivilelo ri nga endla tano hi ku kongoma eka Khomixini ya B-BBEE kumbe hi ku tirhisa nawu kumbe muxaka wihi kumbe wihi wa vuyimeri.

8. Ku kombela vuyimeri bya nawu kumbe bya muxaka wihi kumbe wihi ku endlela ku ngenisa xivilelo eka Khomixini ya B-BBEE a swi bohi, naswona tlhelo rihi kumbe rihi leri hlalulaka ku kombela vuyimeri byo tano ri laveka ku endla tano hi ku tihlawulela ka rona. Xivilelo lexi ngenisiweke na kumbe handle ka xivumbeko xihi kumbe xihi xa vuyimeri xi ta kuma xiyimo xo fana xa nyingiso na makhomiwelo ku suka eka Khomixini ya B-BBEE.
9. Ku na swiyimo leswi nga endlaka leswaku munhu a ngenisa xivilelo, kambe a nga tiyimiselanga ku paluxa vutivoko bya yena, sweswo swa pfumeleriwa. Hambiswiritano, laha munhu a hlalulaka ku nga tiviwi, Khomixini ya B-BBEE a yi nge boheki ku nyika mpfuxeto wihi kumbe wihi mayelana na xiyimo xa xivilelo, ku fikela loko ku nga tiviwi ku kombisiwa hi ku tsala eka Khomixini ya B-BBEE. Hi hala tlhelo, laha ku nga tiviwi ku nga kombisiweku, munhu u ta va na mfanelo yo kombela ku pfuxetiwa eka xivilelo nkarhi na nkarhi hi ku tirhisa nomboro ya nandzu leyi averiweke.
10. Xivilelo xi nga tlhela xi tshikiwa hi ku tsalela eka Khomixini ya B-BBEE nkarhi wihi na wihi Khomixini ya B-BBEE yi nga si endla (swibumabumelo) swa yona na switshunxo). Handle ka ku tshikiwa ka xivilelo, Khomixini ya B-BBEE yi nga ha ya emahlweni yi lavisisa xivilelo onge hi loko Khomixini ya B-BBEE yi xi sungurile hi ku landza xiyenge xa 13J(1) loko swi fanerile ku endla tano.

D. Xana swivilelo swotala i yini?

11. Nkarhi wihi kumbe wihi endzhaku ka loko xivilelo xi sunguriwile hi Khomixini ya B-BBEE, kumbe xi rhumeriwile hi munhu un'wana, Khomixini ya B-BBEE yi nga ha hangalasa xitiviso lexi paluxaka ku tlula nawu loku ku hehliwaka na ku rhamba munhu wihi kumbe wihi ku ngenisa xivilelo mayelana na mhaka yoleyo loyi a tshembaka leswaku u khumbekile hi mukhuva lowu ku hehliwaka leswaku wu endlwile kumbe wu khumba ku tsakela loku vonakaka ka munhu yoloye.
12. Ku tlhela ku va na swiyimo laha Khomixini ya B-BBEE yi nga katsaku kumbe ku hlenganisa swivilelo swimbirhi kumbe ku tlula ehansi ka vulavisisi lebyi tolovelekeke loko mhaka yi katsa munhu (vanhu) un'we na loyi a nga ta va muhlamuri (vahlamuri). Loko Khomixini yi katsa swivilelo swimbirhi kumbe ku tlula tanihilaha swi pfumeleriwaka hakona hi Nawu, xivilelo

xin'wana na xin'wana xi ta ya emahlweni xi tiviwa hi ku hambana hi nomboro ya xona ya nandzu. Ku katsa a ku cinci xiyimo xa mumangari, naswona munhu un'wana na un'wana loyi a rhumeleke xin'wana xa swivilelo leswi katsiweke u ta tshama a ri mumangari.

13. Laha swivilelo swi katsiweke, swa koteka leswaku vulavisisi byi nga ha va byi nga fanelanga eka xin'we kumbe swo tala swa swivilelo, naswona eka xiyimo xo tano, Khomixini yi ta tivisa munhu (vanhu) loyi a khumbekaka, naswona yi ta ya emahlweni yi lavisisa swivilelo swihi kumbe swihi leswi katsiweke leswi saleke, ku ya hi ku tivisa mumangari (vamangari) naswona ntsena loko nkarhi wa lembe rin'we wa vulavisisi wu nga hundzanga.
14. Laha nkarhi wo lavisisa wu nga hundza, Khomixini yi fanele ku nga si hela masiku ya makume nharhu (30) ku rhumela xitiviso eka mumangari lexi kombisaka ku hundza ka nkarhi, na ku kombela ku engetela nkarhi wa vulavisisi ku ya emahlweni hi ku tata FOMO leyi vekiweke ya B-BBEE 21. Laha mumangari a nga swi kotiki kumbe a ala ku pfumelela ku engeteriwa, Khomixini yi nga ya emahlweni yi lavisisa mhaka onge hi loko yi sungurile vulavisisi.

E. I matsalwa wahi lama lavekaka ku kota ku loja xivilelo?

15. Vandlal leri tisaka xivilelo eka Khomixini ya B-BBEE ri fanele ri tata hi xitalo na ku tisa Fomo ya B-BBEE 7.
16. Khomixini ya B-BBEE yi ya emahlweni yi lava matsalwa lama nga laha hansi ku seketela Fomo ya B-BBEE 7:
 - 16.1 Xitatimende ehansi ka xihlambanyo lexi nyikaka matimu ya xivilelo ku sukela eku sunguleni ku fikela loko mhaka yi vikiwa eka Khomixini ya B-BBEE;
 - 16.2 Khopi leyi tiyisisiweke ya pasi ra mumangali;
 - 16.3 Xitifikheti xa nkavelo wa mumangali hi mayelana na xivilelo xa vunwini;
 - 16.4 Ntwanano wa lavanganankavelo/Memorandamu ya Nhlango/ Memorandamu ya ku Katsiwa ka khamphani (tikhamphani) leyi xivilelo xi lwisanaka na yona;
 - 16.5 Xiboho kumbe timinetse ta tinhlangeletano leti khomiweke hi mayelana na tikhamphani leti xivilelo xi kongomisiwaka eka tona;

- 16.6 Mahungu/Xitatimende xa swa Timali xa vandla (vandla) ra muhlamuri loyi a nga ta va kona;
 - 16.7 Xitifikhethi xa B-BBEE/Xihlambanyo xa Vumbhoni xa vandla (vandla) leri xivilelo xi lwisanaka na rona;
 - 16.8 Xikombiso xa muholo wa munhu loyi a ngenhisaka xivilelo;
 - 16.9 Vuxokoxoko bya sweswinyana bya vuhlanganisi bya muhlamuri (Vito ra munhu wo tihlanganisa, adirese, adirese ya imeyili na vuxokoxoko bya vuhlanganisi);
 - 16.10 Papila ra vulawuri loko xivilelo xi ngenhisawile hi ku yimela munhu un'wana kumbe hi ku yimela nhlango wa vatirhi; na
 - 16.11 Matsalwa man'wana wahi na wahi lama faneleke lama ya nga ta pfuna Khomixini ya B-BBEE hi mhaka leyi vikiwaka.
17. Laha tsalwa leri xaxametiweke laha henhla, ri nga kumekiki kumbe ri nga tirhi eka xivilelo lexi ngenhisaweke, hi kombela u kombisa tano eka Fomo ya B-BBEE 7 kumbe xitatimende lexi nga ehansi ka xihlambanyo.

F. Xana fambiselo ra endlelo ra ndzavisiso hi rihhi?

- 18. Loko yi amukela xivilelo, Khomixini ya B-BBEE hi ku landza xinawani xa 15 xa Swinawana swa B-BBEE yi languteriwile ku pfumela ku amukela xivilelo hi ku tsala ku nga si hela masiku ya ntlhanu (5) na ku nyika nomboro ya nandzu.
- 19. Endzhaku ka ku humesiwa ka nomboro ya nandzu, Khomixini ya B-BBEE yi fanele ku nga si hela tinhweti ta khume mbirhi (12):
 - 19.1 Asesa timeriti ta xivilelo;
 - 19.2 Kombela mahungu wahi kumbe wahi yo yisa emahlweni ku suka eka mumangali hi ku humesa Fomo ya B-BBEE 8. Laha Khomixini yi kombeleke mahungu yo engetela eka mumangari, mahungu ya fanele ku rhumeriwa ku nga si hela masiku ya khume mune (14) ku sukela loko ku amukeriwile xitiviso xa xikombelo xa mahungu yo engetela, naswona loko tlhelo ri tsandzeka ku endla tano, Khomixini ya B-BBEE yi nga pfala xivilelo kumbe ku ya emahlweni yi lavisisa onge hi loko Khomixini yi sungurile mhaka;

- 19.3 Laha Khomixini ya B-BBEE loko yi kambela timeriti ta xivilelo yi teka xiboho xa leswaku mhaka a yi weli eka vulawuri bya yona kumbe a yi lavi vulavisisi, Khomixini yi ta ya emahlweni yi humesa xitiviso xa ku nga endlI vulavisisi (Fomo ya B-BBEE 11) eka mumangari ku ri na swivangelo.
- 19.4 Lavisisa xivilelo loko swi fanerile ku endla tano, naswona u tivisa (va)mumangaleriwa hi xivilelo hi ku humesa Fomo ya B-BBEE 10. Vulavisisi byi ta landzelela maendlelo lama fambisanaka na Nawu, na ku fambisana na milawu hinkwayo leyi fambelanaka na mafambiselo ya vululami hi ndlela leyinene lama tirhaka eka vulavisisi;
- 19.5 Khomixini ya B-BBEE yi tlhela yi pfuniwa hi xiyenge xa 13H xa Nawu wa B-BBEE ku nyika matimba wahi na wahi lama nyikiweke Mukhomixinara kumbe ntirho wihi kumbe wihi lowu a nyikiweke wona ehansi ka Nawu, eka munhu wihi kumbe wihi loyi a nga na vutivi na ntokoto lowu faneleke loyi a thoriweke kumbe a nga na kontiraka na Khomixini ku yi pfuneta eku endleni ka mintirho ya yona.
- 19.6 Hi nkarhi wa vulavisisi Khomixini yi nga humesa masamanisi hi Fomo leyi vekiweke ya B-BBEE 20 hi ku landza xiyenge xa 13K xa Nawu wa B-BBEE;
- 19.7 Khomixini tanihi xiphemu xa phurosese ya vulavisisi yi nga tlhela yi teka xiboho xo khoma ntshamo wa ximfumo hi ku landza endlelo ra Khomixini emahlweni ka Phanele leyi rhangeriweke hi Mutshamaxitulu; na
- 19.8 Endla swibumabumelo ku tsala kunene, ku ri na switsundzuxo kumbe ku ri hava. Swibumabumelo swi ta tivisiwa eka mumangari (vamangari) na mumangaleriwa (vahlamuri). Loko yi nga si endla (swibumabumelo) swa yona swo hetelela hi ku landza xiyenge xa 13J(3) xa Nawu, Khomixini yi fanele ku tivisa mumangaleriwa hi ku tsala kunene hi vuxokoxoko bya swibumabumelo swihi kumbe swihi swo biha leswi lwisanaka na vona, na ku nyika mumangaleriwa (vamangaleriwa) masiku ya 30 ku hlamula xin'wana na xin'wana kumbe xin'wana xa leswi bumabumeriweke. Khomixini yi nga, hi ku ya hi meriti kumbe hi ku komberiwa ku suka eka mumangaleriwa (vamangaleriwa), ku engetela nkarhi wa masiku ya 30 hi nkarhi wun'wana wa kan'we lowu nga hundziki masiku ya khume (10).
- 19.9 Loko mumangaleriwa (vamangaleriwa) a tsandzeka ku hlamula eka xin'wana na xin'wana kumbe xibumabumelo xin'wana na xin'wana xo biha eka nkarhi lowu vekiweke endzhaku ko tivisiwa hi sweswo hi Khomixini, Khomixini yi ta ya emahlweni yi endla swibumabumelo swa yona (swibumabumelo) hi ku landza xiyenge xa 13J xa Nawu.

19.10 Khomixini hi ndlela leyi yi vonaka yi fanela yi nga hangalasa swibumabumelo. Hangalaso wu nge humeleli loko:

19.10.1 Nkambisiso wa vuavanyisi eka xiboho xa Khomixini wu sunguriwile hi mumangari kumbe mumangaleriwa eka nkarhi lowu pfumeleriweke;

19.10.2 Khomixini yi hundzisele mhaka leyi eka Vulawuri bya Vuchuchisi bya Rixaka kumbe Vukorhokeri bya Maphorisa ya Afrika-Dzonga, naswona ku hava goza ra nawu leri nga simekiwa eka munhu loyi a khumbekaka;

19.10.3 Loko munhu loyi a khumbekaka a tekeriwile goza ra nawu no ntshunxiwa endzhaku ka vulavisisi bya Khomixini; kumbe

19.10.4 Laha munhu loyi a khumbekaka a voniwe nandzu hi khoto ya nawu, endzhaku ka vulavisisi bya Khomixini, emahlweni ka loko munhu yoloye mayelana na ku voniwa nandzu a hete maendlelo hinkwawo ya nawu lama amukeriweke lama fambelanaka na xivilelo kumbe ku kambisisa.

19.11 Loko Khomixini loko yi lavisisa xivilelo, yi ri na vonelo ra leswaku mhaka yi nga lulamisiwa hi ku tirhisa endlelo rin'wana ro lulamisa timholovo (ADR), Khomixini yi nga olovisa ku lulamisiwa ka mhaka kumbe ku hundzisela, hi Fomo leyi vekiwewe ya B-BBEE 12, mhaka yoleyo eka phurosese yihi kumbe yihi leyi faneleke ya ku lulamisa timholovo kumbe foramu hi ku ya hi maendlelo ya yona. Laha endlelo ra ADR ri nga humelelangiki ku lulamisa mbholovo exikarhi ka mavandla, Khomixini yi nga ha ya emahlweni yi lavisisa mhaka leyi loko yi vona swi fanerile ku endla tano.

20. Eka xiyimo lexi Khomixini yi nga na xivangelo lexi twalaka xo tshemba leswaku tsalwa leri fayileriweke mayelana na vulavisisi ri na mahungu ya mavunwa, Khomixini yi nga humesa xikombelo xa mahungu lamanene eka Fomo ya B-BBEE 9 eka munhu loyi a fayileleke tsalwa, leswaku mahungu wolawo lama lulamisiweke ya rhumeriwa ku nga si hela masiku ya 14 ku sukela loko yi amukerile xitiviso xa xilaveko xo lulamisa mahungu.

21. Laha Khomixini ya B-BBEE hi yoxe yi tekeke xiboho xo sungula vulavisisi yi ta endla tano hi ku humesa xitiviso xo lavisisa eka Fomo leyi vekiwewe ya B-BBEE 10 na ku landzelela endlelo leri hlamuseriweke eka tindzimana ta 19.4 ku ya eka 19.7 laha henhla.

22. Loko Khomixini yi ri na vonelo ra leswaku nkarhi wo tala wa laveka ku hetisisa phurosese ya yona mayelana na vulavisisi tanihilaha swi languteriweke hakona, Khomixini yi fanele ku tivisa mumangari hi xilaveko xo engetela nkarhi, ku hlamusela swiyimo leswi lavaka nkarhi wo leha, na nkarhi lowu kongomeke lowu lavekaka tanihi ku engeteriwa.

23. Khomixini yi nga, loko yi lavisisile mhaka naswona swivangelo leswi faneleke swi ri kona, yi hundzisela ku vilela kwihi kumbe kwihi eka Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika-Dzonga, kumbe vulawuri byihi kumbe byihi bya vulawuri, hi ku humesa FOMO ya B-BBEE 13.
24. Ku rhumeriwa eka mavandla man'wana ku ta landzelela swiletelo leswi bohaka swa nhlango wo lowo naswona Khomixini ya B-BBEE a yi na vulawuri eka xiboho na maendlelo ya nhlango wo lowo.

G. Mahetelelo

25. Khomixini ya B-BBEE yi tiyimiserile ku fikelela minkarhi leyi vekiweke ku hetisisa vulavisisi. Hambiswiritano, leswi swi lawuriwa hi ku rharhangana ka vulavisisi na ntirhisano ku suka eka mavandla hinkwawo lama nghenelelaka.
26. Khomixini ya B-BBEE yi tiyimiserile ku tiyisisa leswaku Nawu wu tirhisiwa hi ndlela leyi nga na ntiyelo ku fikelela swikongomelo swa B-BBEE leswi faneleke ku tisa ikhonomi leyi katsaka hinkwavo.
27. Matimba na swihlawulekisi swa Khomixini ya B-BBEE ehansi ka Nawu, ku katsa na matimba ya yona yo lavisisa swivilelo, a swi khumbeki hi endlelo ro humesa Xitiviso xo Hlamusela eka mhaka yihi kumbe yihi yo karhi.
28. Khomixini ya B-BBEE yi ta tiyisisa leswaku yi tivisa ku cinca kwihi kumbe kwihi eka endlelo leri hlamuseriweke eka Xitiviso lexi xa Nhlamuselo.
29. Ku kuma swivutiso swihi na swihi kumbe ku twisiseka kun'wana eka Xitiviso lexi xa Nhlamuselo, titwe u ntshunxekile ku tihlanganisa na hina eka vuxokoxoko bya vuhlanganisi lebyi landzelaka:

Khomixini ya B-BBEE

Private Bag X31

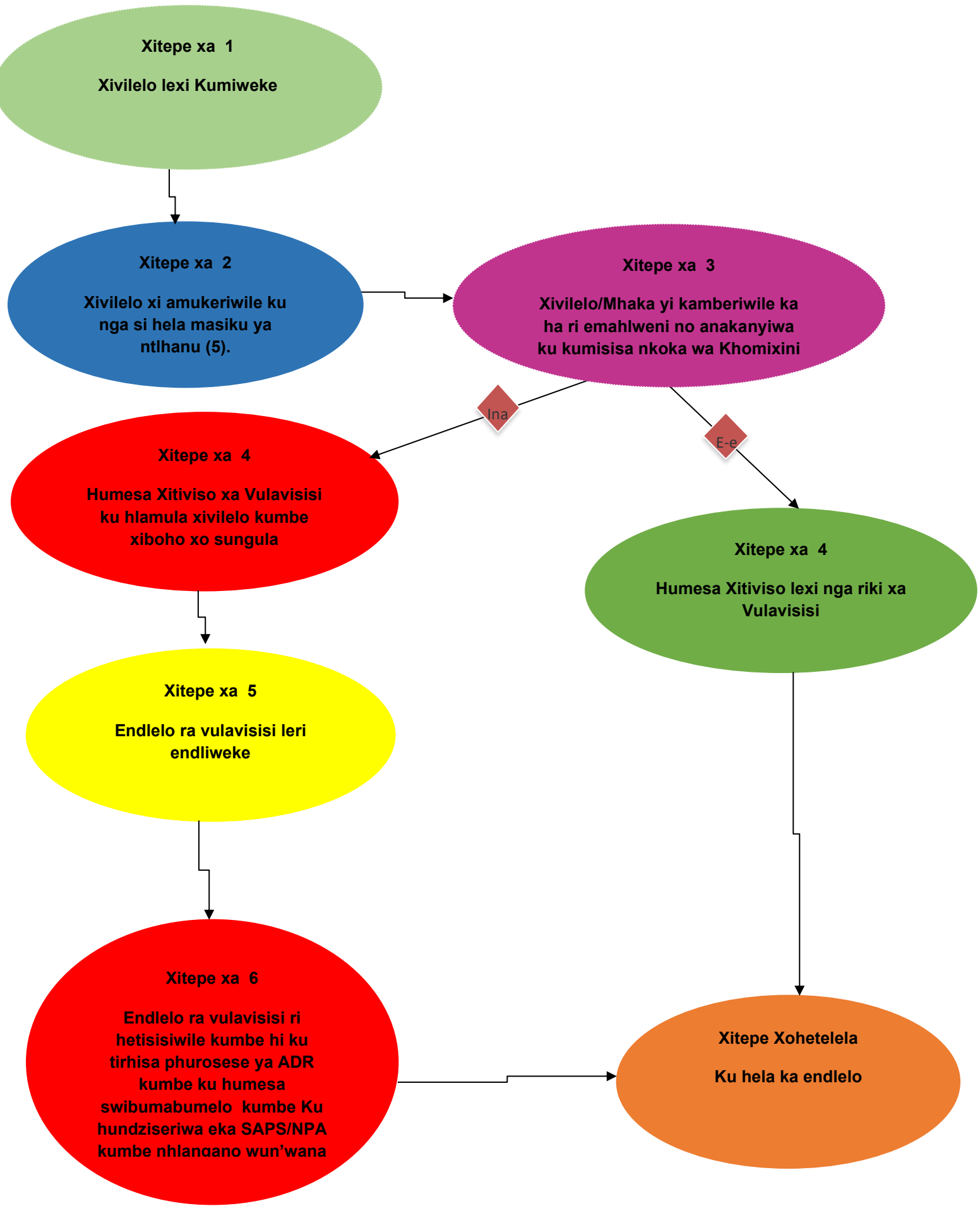
Pretoria

0001

Riqingho: +27 12 394 1535

Imeyili: info@beecommission.gov.za

Nkhuluko wa Maendlelo ya Xikimi



Xi humesiwile hi Khomixini ya B-BBEE

8 Ndzati 2023